

Volume:6 • Issue:1 • January 2026 • pp. 127-162
Received: 20.02.2025 • Accepted: 31.07.2025
Research Article • DOI: 10.58375/sde.1643481

MİLLİYETÇİLİK AKIMININ ZORUNLU GÖÇE ETKİLERİ: BALKANLAR ÖRNEĞİ

Onur ŞATLI*

Abstract

Bu çalışmada Fransız Devrimi sonrası güçlenen fikir akımlarından milliyetçiliğin ve ulus-devlet kurma sürecinin bölgesel olarak zorunlu göçlere ne yönde etken olduğu Balkanlar örneği üzerinden incelenmiştir. Tarihsel olarak ise Balkan Savaşları ve öncesindeki toplumsal isyan hareketleri dönemleri baz alınmıştır. Çalışmanın amacı milliyetçilik akımının menfi geliştiği Balkanlarda ne kadar yıkıcı olduğu ve bu bağlamda Türk nüfusunun çok kısa bir sürede erozyona uğratıldığını göstermektir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik ve göç kavramları açıklanmıştır. İlgili bölümde öne çıkarılan ve çalışmanın ana yapısını oluşturan kuramlar Kedou-rie'nin milliyetçilik yaklaşımı ve Lee'nin göç yaklaşımıdır. İkinci bölümde Balkan-ların Osmanlı hakimiyetine girme süreci ve bu süreçte "surgun (zorunlu göçe tabi tutarak yeni bir yerleşim bölgesinde iskân ettirme politikası)" politikasıyla ve uçlarla bir Türk yurdu haline nasıl getirildiği açıklanmıştır. Son bölümde Balkanlarda Yunan ve Bulgar milliyetçiliklerinin oluşum aşamaları ve bu milliyetçiliklerin vurgu yaptığı değerler incelenmiş ve bu değerler neticesinde Balkanlardan Anadolu'ya yapılan zorunlu kitlesel göçlere değinilmiştir. Tüm inceleme boyunca detaylı bir literatür taraması yapılmış ve betimsel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Kimlik, Milliyetçilik, Göç, Kitlesel Göç, Zorunlu Göç

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Dr. Programı E-posta: satlionur.92@gmail.com. Orcid: 0000-0002-1763-2114

Bu makaleye atıf için: Sayın Onur, Şatlı. (2025). Milliyetçilik Akımının Zorunlu Göçe Etkileri: Balkanlar Örneği, SDE Akademi Dergisi 6(1), 127-162

THE EFFECTS OF NATIONALIST MOVEMENT ON FORCED MIGRATION: THE EXAMPLE OF THE BALKANS

Onur ŞATLI*

Öz

This study examines how nationalism, one of the intellectual movements that gained strength after the French Revolution, and the process of establishing a nation-state can be a factor in regional forced migrations, through the example of the Balkans. Historically, it is based on the Balkan Wars and the periods of social rebellions that preceded it. The aim of the study is to show how destructive the nationalist movement was in the Balkans, where it developed negatively, and in this context, the Turkish population was rapidly diminished in a very short time. In this context, in the first part of the study, the concepts of nationalism and migration are explained. The theories highlighted in this section and forming the main structure of the study are Kedourie's approach to nationalism and Lee's approach to migration. In the second chapter, the process of the Balkans coming under Ottoman rule and how they were turned into a Turkish homeland with the policy of "surgun (a policy of forcibly displacing people and resettling them in a new settlement area)" and serhads in this process is explained. In the last chapter, the formation stages of Greek and Bulgarian nationalisms in the Balkans and the values emphasized by these nationalisms were examined and the forced mass migrations from the Balkans to Anatolia as a result of these values were mentioned. A detailed literature review was conducted throughout the entire review and the descriptive research method was preferred.

Keywords: National Identity, Nationalism, Migration, Mass Migration, Forced Migration

Giriş

Ortaya çıkışı veya kökeni hakkında tam bir fikir birliği olmasa da milliyetçilik kavramının ve kavramla ilişkili olarak ulus-devlet fikirlerinin güçlenmesinde Fransız Devrimi'nin önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak gücünü halktan alan ve liberal bir anlayışla oluşturulan Fransız Devrimi milliyetçiliğinin ve bu milliyetçilik düşüncesi esasında oluşturulan kendi kaderini tayin ilkesinin her yerde aynı sonucu vermediği gözlenmektedir. Aşırı ırk vurgusuna dayanan ve farklılıklara müsamaha göstermeyen milliyetçilik türleri bazı durumlarda çok yıkıcı ve toplu katliamlara varan senaryolara neden olabilmektedir (Heywood, 2022: 211). Bunun temel nedeni milleti ifade ederken din, dil, kültür gibi birliklere ek olarak belirli bir coğrafi alan üzerinde tarihsel bir sürece ve bağa hitap eden birlikteliklerin de aynı şekilde ön plana çıkarılmasıdır. Milliyetçi duygular toprağı sadece kendisine ait olarak görmekte ve farklı unsurları kapsayıp kuşatmamaktadır.

Doğal olarak oluşan ortam bölgedeki farklı unsurlara dair bir baskı oluşturmakta ve yaşam hakkı gasp edilen unsurların yoğun göç hareketlerine neden olmaktadır. Göçler çoğunlukla daha güvenli hissedilen ve soydaşların yaşadığı bölgelere doğru gelişmektedir. Göç kararının şekillenmesine ise sadece yaşam alanındaki zorlu süreç neden olmamakta, ek olarak gidilecek hedef alandaki beklentiler ve göç sürecinde karşılaşılabilecek potansiyel zorluklar da ek nedenler olarak sayılabilmektedir.

Çalışmanın odak noktası Balkanlarda oluşan aşırı milliyetçi hareketlerin nedenleri, milliyetçi hareketler sonucunda Balkan Türklerinin soykırımı ne şekilde maruz kaldığı ve bahse konu soykırımın Balkan Türklerinin göç kararlarını nasıl şekillendirdiğidir. Çalışmanın tezi Balkanlarda oluşan milliyetçiliğin ırkçı bir nitelik taşıyarak soykırımı varan sonuçlara ve bu nedenle bölgedeki Türk varlığını tehdit ederek zorunlu göçlere neden olduğudur. Çalışma ilgili ana soru ve tez ışığında milliyetçiliğin kültürel birleştirici bir nitelik taşıyabileceği noktasında Yunan milliyetçiliğini ve dini bir nitelik taşıyabileceği noktasında ise Bulgar milliyetçiliğini örneklemektedir. Başlangıçtaki itici güç her ikisinde de farklı olmasına rağmen

sonuçlarının öteki düşmanlığı olması Balkanlarda gelişen milliyetçiliğin dikkate değer diğer bir önemli özelliğini de ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik ve göçe ilişkin bir değerlendirme yapılmış ve kavramlara ilişkin çeşitli kuramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde Balkanların Osmanlı hakimiyetine girme süreci ve sürgün adı verilen göç hareketleri ile Osmanlı'nın Balkanları iskân etmesi ve bölgedeki Türk varlığının zamanla nasıl oluştuğu üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Bölümde önemli bir yer tutan “sürgün” ifadesi Halil İncalık'ın “Osmanlılar: Fütihat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler” eserinde kullanılmış olduğu haliyle geçmekte olup, yazarın ifadesiyle bir “kolonizasyon metodu” anlamına gelmektedir (İncalık, 2023: 47). Çalışmanın tamamında bu ifade, İncalık'ın kullandığı haliyle yer almaktadır. Son bölümde ise Balkanlarda Türk varlığını tehdit eden Yunan ve Bulgar milliyetçiliklerinin gelişimleri açıklanmış ve ırk ve din vurgusuna dayalı yıkıcı milliyetçiliklerin bölgedeki Türk halk üzerinde oluşturduğu baskıya ve bu baskı sonucunda oluşan zorunlu kitlesel göçlere odaklanmıştır (Şimşir, 2023: 153-242). İlgili süreçte Osmanlı'nın tersine milliyetçilikle devleti parçalamaktan kurtarma amacıyla oluşturduğu politikalar ve yapmış olduğu anayasal süreçlere ve başka bir milliyetçilik örneği olarak Balkan Slavları üzerinde Rusya'nın Panslavizm politikasına da değinilmiştir.

Çalışma süresince detaylı literatür taraması yapılmıştır. Milliyetçiliğin kuramsal olarak anlaşılması noktasında Smith ve Kedourie'in çalışmaları temel alınmıştır. Öte yandan çalışmanın diğer önemli noktası olan göç, Ravenstein ve Lee'nin çalışmaları üzerinden incelenmiştir. Bunun nedeni adı geçen yazarların oluşturdukları kuramlarla çalışmanın teorik çerçevesinin oturmasıdır. Öte yandan Balkanlardaki göçlere odaklanan bilimsel tez, makale ve kitaplar detaylıca incelenmiştir. İlgili eserlerden edinilen bilgilerle sayısal veriler ortaya konulmuş ve çalışmanın tezi ampirik olarak da desteklenmiştir. Nihayetinde betimsel araştırma yöntemi kullanılarak üçüncü bölüm oluşturulmuş ve Balkanlardaki Türk nüfusundaki dramatik düşüşün nedeninin ilgili dönemde bölgede ortaya çıkan ırkçı milliyetçilik olduğu temellendirilmiştir. Konu Siyaset Bilimi disiplini içerisinde ele

alındığı için tarihsel olayların tamamına değinilmemiş ancak konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla kısa bir tarihi açıklama yapılmıştır.

1. Milliyetçilik ve Göç

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Balkanların siyasi ve demografik durumu dolayısıyla yaşamış olduğu çeşitli siyasal akımlardan milliyetçilik ve bu akım ile ortaya çıkan olaylar neticesinde bölgeden dışarıya yapılan zorunlu göçlere odaklanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik ve göç olgusu, konulara odaklanan çeşitli kuramsal çalışmalarda kavramlara yüklenen anlamlar ışığında açıklanacaktır.

1.1. Milliyetçilik Üzerine

Milliyetçilik, Siyaset Bilimi disiplini içerisinde ortak bir görüş çatısı altında açıklanamamış kavramlardandır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri hiç şüphesiz milliyetçilik kavramı ile yakından ilişkisi bulunan başka kavramlar nedeniyle araştırma konusunun nesnelerinde miktar bakımından yaşanan ciddi fazlalaşmadır (Saygılı, 2020: 13). Söz konusu kavramlardan bazıları; milliyet, cemaat, etnisite, ırk vd. olarak ifade edilebilir. Kavramların birbirinden farkları ve her birinin tek tek açıklanabilmesinin zorluğunun yanı sıra milliyetçilik çalışmalarıyla ilgili en önemli sorunlardan bir diğeri de akımın oluşum zamanıyla ilgili genel bir fikir birliğinin olmamasıdır. Özkırmı, literatürde milliyetçilik konusunda yapılan çalışmaları incelediği eserinde (2009) milliyetçiliğe ilişkin kuramsal açıklamaları üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; ilkçi yaklaşım, modernist yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşımlardır. Bu yaklaşımların kapsayıcı üst ifadelerle gruplandırılabilmesinin en önemli nedeni kuramsal açıklamayı yapan çalışmaların genel itibarı ile benzer vurgularda bulunmasıdır. Genel olarak incelendiğinde ilkçi görüşü savunan açıklamalarda milletlerin tarihsel süreç içerisinde doğal yapılar olarak ortaya çıktığına olan inanç, modern görüşü savunan açıklamalarda milletlerin modernleşmeye bağlı gelişmelerin bir neticesi olduğu inancı ve son olarak etno-sembolcülerde

ise milletlerin etnik kökenlerinin bulunduğu ve bu durumun milletlerin ve milliyetçiliğin oluşum sürecinde önem arz ettiği inancı hakimdir (Özkırımlı, 2009: 81-82).

Milletin ve milliyetçiliğin oluşum zamanına ilişkin farklı görüşler ve tartışmalar bulunsun da genel itibari ile Avrupa'da milletleşme süreçlerinin hızlanmasına ve yeni ulus-devletlerin türemesine neden olan iki önemli olay bulunmaktadır. İlki Alman Romantizmi etkisinde ifadesini bulan güçlü bir ırk vurgusu ve Fransız Devrimi ile şekillenen toprağa ve vatandaşlığa bağlı millet fikridir (Saygılı, 2020: 15). Avrupa'da gerçekleşen bu iki büyük gelişme kıtanın tamamında milliyetçiliğin ilerlemesine dair önemli fikir akımlarını da beraberinde getirmiştir.

Alman Romantizmi konusunda üç filozof öne çıkmaktadır. Bunlar Johann Gottlieb Fichte, Johann Gottfried Herder ve Immanuel Kant'tır. Öncelikle Fichte, her ne kadar Alman milliyetçiliğini canlandırma ve bir Alman ulus-devleti oluşturma çabasında olsa da ortaya koymuş olduğu fikirler çerçevesinde milliyetçiliğin tanınırlığına katkıda bulunmuştur. Fichte'nin ortaya koymuş olduğu fikirler "Alman Özü" ve "Saf Alman Dili" oluşturulabilmesi üzerine odaklanmaktadır. Ona göre Napolyon işgali altında bulunan Almanya'nın yeniden ulusal birliğe kavuşarak karakter kazanması yani yeniden Alman olabilmesi son derece önemli olup bunun olabilmesinin tek yolu eğitimden geçmektedir (Yılmaz, 2020a: 238-239). Herder ise milliyetçilik konusuna "Volksgeist" kavramı ile yardımcı olmuştur (Yılmaz, 2020b: 241). Milletin ruhu anlamına gelen bu kavram, bireyin kendini kolayca tanımlayabileceği bir topluluğa üye hissedebilmesine yardımcı olur. Bu şekilde oluşturulmuş bir toplulukta birey mutluluk içerisinde yaşar ve saf olarak sadece mutluluğun ya da iyinin olduğu bir toplumdan ziyade iyilik ve kötülüğün bir arada hayat bulabildiği bir ortam oluşur (Yılmaz, 2020b: 241-243). Kant ise insanı dini temelde açıklayarak Tanrı'nın insanı iyi yarattığını ve iyi insanın kendini gerçekleştirmesinin deneyimlerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. İyi insanın ortaya çıkabilmesinin tek yolu olarak da insanın özgürleşmesi üzerinde durmaktadır. Buradan yola çıkan Kant, siyasi erdemin nihai hedefinin "kendi kaderini

tain” ilkesine dayandığını ifade etmektedir (Akt. Kedourie, 1971: 21).

Milliyetçilik konusunda Kant’tan etkilenen ve milliyetçiliği bir doktrin olarak nitelendiren Kedourie (1971: 4), bu doktrinin esasının kendi kaderini tayin ilkesine dayandığını ifade etmektedir (1971: 23). Yine de Kedourie, Fransız Devrimi’nin milliyetçi fikirlerin yayılması üzerindeki etkilerini görmezden gelmez. Ona göre Fransız Devrimi, sadece basit bir sivil isyan veya darbe girişimi değil aynı zamanda siyasi iktidara dair bir görüş farklılığı ve iktidarın elde edilmesi sonrası hedeflerin meşruiyetini de değiştirme atılımıydı. Nihayetinde devrimin sonu ortaya konulan İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi’nin üçüncü maddesindeki ifade dikkat çekicidir: “Egemenliğin temeli esas olarak millettir. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse, açıkça millettten kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.” (“26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”, 2011). Hiç şüphesiz ilgili maddede kullanılan millet tanımıyla Roma döneminde “öteki”yi tanımlamak için kullanılan millet tanımı birbirinden ayırdır (Kedourie, 1971: 7). Roma’da millet anlamına gelen “natio” sözcüğü esasında aileden büyük ancak kavim ve kabileden küçük toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Roma’da Romalılar, Roma halkı (Populus Romanus) şeklinde ifade edilirken millet (nation) kelimesi Roma halkının dışında kalan kitleleri ifade etmek için kullanılmıştır (Kedourie, 1971: 5).

Açıkça siyasi bir reformu oluşturan İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi ile oluşturulan yeni millet atfı modern anlamda millete yapılan tanımlamayı içermektedir. Bu noktada Smith’in ortaya koymuş olduğu tanım faydalıdır: “Millet, anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet eden, ortak mitlere ve paylaşılan bir tarihe, farklı bir kültüre, tek bir ekonomiye, bütün üyeleri için ortak yasalara ve göreneklere sahip olan adlandırılmış insan topluluğudur.” (Smith, 2013: 25).

Milliyetçilik, millete dair tanımdan yola çıkılarak daha kolay açıklanabilmektedir. Yine Smith (2013: 20)’in ifadeleriyle: “Milliyetçilik, millet kaygılarını merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan bir ideolojidir.”. Milliyetçiliğin gerçekleşebilmesi için de üç amacın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar: milli özerklik, milli birlik ve milli

kimliktir. Üçünün gerçekleştiği durumda, milletten ve milliyetçilikten söz edilebilir (Smith, 2013: 20).

1.2. Göç ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar

Tıpkı milliyetçilik kavramı gibi göç konusunda da net bir tanım yapmak mümkün görünmemektedir (Özyakışır, 2013: 5). Göç kavramı mevzu bahis olduğunda genel olarak anlaşılan, bir noktadan başka bir noktaya doğru yapılan yer değiştirme hareketidir (Özyakışır, 2013: 1). Günlük kullanımda göç kavramı genelde insanları kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ancak tabiatta göçü icra eden tek canlı insan değildir. Göç olgusu, diğer birçok canlıyı da ilgilendiren bir durumdur. Örneğin; deniz kırlangıçları her yıl kuzey ve güney kutbu arasında 40 bin km uçmaktadır (Yalçın, 2004: 1). Görüldüğü üzere canlıların yaşamlarını idame ettirebilecekleri veya daha iyi koşullarda yaşamın bir fırsat olduğu farklı noktalara göç etmesi durumu insana özgü değildir. Göç, zamandan, mekândan ve istekten bağımsız olarak insanları ve diğer canlıları kuşatan bir nüfus hareketliliğidir (Özyakışır, 2013: 1).

Öte yandan göçün geçmişi incelendiğinde insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı görülmektedir. Örneğin; İlahi dinlerde Âdem ve Havva'nın cennetten kovulup dünyaya gönderilmesi de bir göç örneğidir. İslam dininde takvime başlangıç eden olay olan Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçüdür. İnsanoğlunun avcı-toplayıcı döneminde göçebe yaşam biçimi bir sosyal örgütlenme tipi olarak kabul edilmiştir. İnkalar, Yahudiler ve Türklerin geçmişe dayalı göç mitleri bulunmaktadır (Yalçın, 2004: 3). Tarihsel olarak oldukça eski örneklerle sahip olan göç kavramı üzerine araştırmalar ise o kadar eski değildir. Konuyla ilgili genel kabul gören ilk önemli çalışma Georg Ravenstein'in 1885 ve 1889 tarihlerinde Londra'da Royal Statistic Society'ye vermiş olduğu "Göç Yasaları" konulu sunumlarıdır (Abadan Unat, 2002: 4). Ravenstein, sunumlarında göçü etkileyen birincil faktörün endüstrileşme ve kentleşme olduğunu ifade etmekte ve 7 göç kanunu sıralamaktadır (1885: 198-199):

- Göçmenler çoğunlukla kısa mesafelere göç etmektedir. Göç alan nokta yeni göçleri çekmeye devam eder ve sonuçta yeni endüstri ve ticaret merkezleri oluşur.
- Bir kent ekonomik olarak geliştikten sonra yakın bölgelerden başka göçmenler gelişen bölgelere gelirler. Yakın bölgelerde oluşan nüfus azalması ise onlara yakın diğer bölgelerden göçle doldurulur.
- Yayılma süreci, kendini oluşturan sürecin tersi şeklinde de olsa benzer özellikler gösterir.
- Her göç dalgası karşıt bir göç dalgası yaratır.
- Mesafesi uzun olan göçler genelde daha büyük ticari ve endüstri merkezlerine yapılmaktadır.
- Kent yerlileri kırsal kesim yerlilerine kıyasla daha az göç etme eğilimindedir.
- Kadınlar, erkeklerden daha fazla göç etmektedir.

Görüldüğü üzere Ravenstein'in göç olgusuna dair yapmış olduğu çalışmalarda göçün temel nedeni ekonomidir. İngiltere özelinde ve ekonomik sebepler baz alındığında Ravenstein'in kuramı açıklayıcıdır. Ancak bu kuram, tüm göçleri neden ve sonuç çerçevesinde açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır (Özyakışır, 2013: 47). Daha sonra Ravenstein'dan etkilenen Everett S. Lee (1966), ekonomik nedenlerin bir çekme veya itme faktörü olduğunu ve bunun gibi başka sebeplerin de olabileceğini öne sürdüğü kendi açıklamasını geliştirmiştir. Lee'ye göre göçe neden olan faktörler şunlardır (1966: 50):

- Merkez bölge ile ilgili faktörler
- Hedef bölge ile ilgili faktörler
- Karşılaşılan engeller
- Kişisel faktörler

Bu yönden incelendiğinde insanları merkez bölgelerinden iten veya çeken sayısız neden bulunmaktadır. Aynıları hedef bölge için de geçerlidir.

İki bölge arasında da göç esnasında karşılaşılabilecek engeller bulunmaktadır. Doğal bir sonuç olarak her bireyin göç kararını verirken göz önüne alacağı iten ve çeken nedenler birbirinden farklı olacaktır. Farklılıklar kişisel faktörlere dahil olmaktadır. Tüm faktörleri kıyaslayan birey ise göç kararını vermekte ve uygulamaktadır (Lee, 1966: 50). Lee'nin kuramı ekonomik nedenleri de kapsayan başka nedenlerin olabilmesi açısından açıklayıcıdır. Bu nedenle itme-çekme kuramı, çalışmanın konusunu açıklamada esas alınacaktır.

Göçe yönelik bir diğer önemli nokta da tür bakımından oldukça çeşitlilik arz etmesidir. Yalçın'a göre (2004: 17-21); göç çeşitli ölçütlere göre incelenebilmektedir. İlk ölçüt göçün irade esasına göreler. Bu tipteki göçler zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki kategoride toplanabilmektedir. Gönüllü göçlerde göç kararı bireyin kendi kararıdır ve birey bu kararı özgür iradesi ile alabilmektedir. Öte yandan zorunlu göçlerde ise savaşlar, otoriter rejimlerin baskıları ve can güvenliği gibi temel nedenler bireyin karar vermesine imkân vermeden göçe zorlamaktadır. Burada da iki alt kategori görünmektedir. İlk kategoride göçler, resmi otorite kararıyla alınmakta ikinci kategoride ise insanların hissetmiş oldukları baskı nedeniyle göç kararı alınmaktadır (Yalçın, 2004: 17-18).

İkinci ölçüt göçün yoğunluğuna göreler. Bu ölçütteki göçler kitlesel ve bireysel göçler olarak sınıflandırılmaktadır. Bireysel göçler, aile veya tek tek bireylerin yapmış olduğu düşük yoğunluktaki göçlerdir. Kitlesel göçler ise küçük gruplarla başlayan göç dalgalarının artarak devam etmesidir. Göç alan noktadaki fırsatların fazlalığı yoğun göç hareketinin başat nedeni olmaktadır. Yoğunluğun artmasındaki bir diğer neden ise gidilecek noktadaki tanıdıklar ile yapılan iletişim ile göç kararının daha kolay alınabilmesidir (Yalçın, 2004: 18).

Üçüncü ölçüt ülke sınırları esasına göreler. Ülke sınırlarının içinde bölgeler arasında yapılan göçler iç göç olarak sınıflandırılırken sınırları aşarak diğer ülkelere doğru yapılan göçlere ise dış göç denilmektedir (Yalçın, 2004: 19). Son ölçüt ise yerleşme süresi esasına göreler. Bu ölçütte göçmenin gideceği bölgedeki kalma süresi göçü sınıflandırmada ana noktadır.

Geçici olarak adlandırılan ilk türde göç edilen yerde ne kadar süre kalınacağı bellidir. Öte yandan sürekli yerleşme amaçlı göçlerde böyle bir süre kıstası en azından başlangıçta yoktur (Yalçın, 2004: 20).

Bu bilgiler ışığında bir göç tanımı yapılmak istenirse Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük baz alınabilir: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhaceret.” (Erişim tarihi 20.11.2024).

2. Osmanlı’nın Balkanlar Politikası ve İskân Süreci Boyunca Balkanlar’ın Siyasi ve Demografik Durumu

Balkanlar bölgesi, bu isimle Osmanlı hakimiyeti döneminde adlandırılmıştır. Türkçede “sık ormanlarla kaplı sıradağ” anlamına gelmektedir. Bölgenin fiziki sınırları; batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz, Çanakkale ve İstanbul Boğazları, kuzeyde Tuna ve Sava Nehirleri, güneyde Akdeniz, güneybatıda İyonya Denizi ve güneydoğuda Ege Denizi’nden oluşmaktadır. Güncel olarak bu bölgenin siyasi haritasında 11 devlet varlığını sürdürmektedir: Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan (Sancaktar, 2019: 1). Bölgeyi Osmanlı’nın ayrıca “Rumeli” olarak adlandırdığı da bilinmektedir. Bu adlandırmanın çıkış noktası ise Balkanlar terimi gibi Türkçe bir isimden gelmemektedir. Balkan coğrafyasının Osmanlı’dan önceki hâkimi olan Bizanslılar kendilerine “Romaioi” olarak hitap etmiş ve devletlerini de “Romania” olarak adlandırmıştır. Rumeli de “Rum İli” anlamına gelecek şekilde Türkçeleşmiştir (Durmaz, 2014: 69-70).

Tarihsel olarak Osmanlı’nın Balkan coğrafyası üzerindeki hakimiyeti öncesinde modern Balkan devletlerinin başlangıcının oluştuğuna dair bir izlenim mevcuttur. 14. yüzyıl sonlarında Eflak, Boğdan ve Erdel bölgelerinde Romanya, Orta Çağ imparatorluklarında Bulgaristan, Sırp, Hırvat ve Boşnak Krallıkları’nda Yugoslavya, İlirya’da Arnavutluk ve Bizans

İmparatorluğu'nda Yunanistan'ın temelleri atılmıştır (Jelavich, 2013: 28). Osmanlıların Balkanlar üzerindeki ilerleyişi ise Sultan I. Murad'ın önce Edirne'yi fethi ve devamında 1371 Çirmen Nehri Muharebesi ile Bulgaristan, Makedonya ve Güney Sırbistan'ın büyük bölümünü fethetmesi ile olmuştur. Edirne fethi Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki idari yapılanmasında en önemli kurum olan ve Osmanlı'nın ilk beylerbeyliği olan Rumeli Beylerbeyliğinin de kuruluşuna neden olmuştur (Durmaz, 2014: 71-72). Devam eden süreçte 1385'te Sofya, 1386'da Niş ve 1387'de Selenik fethedilmiştir. 1389 yılına gelindiğindeyse Balkanların tarihsel süreç içinde Osmanlı hakimiyeti altına gireceğinin görüldüğü ve Orta Çağ'ın bağımsız Sırp devletlerinin sonunu getirecek olan Kosova Savaşı yapılmıştır (Jelavich, 2013: 33). Savaştan sonra Osmanlı'nın kademeli olarak Balkan coğrafyasını tam hakimiyeti altına aldığı bir sürece girilmiş ve hakimiyet süreci 1913 yılına kadar sürmüştür. Osmanlı'nın bu süreci başarı ile yürütmesindeki önemli nedenlerden birisi hiç şüphesiz Balkanların feodal beyler ve küçük hanedanlar tarafından yönetilen küçük devletlerden oluşmasıdır. Küçük devletlerin aralarındaki mücadeleden faydalanan Osmanlı kimi zaman müttefik kimi zamansa hami olarak devletler üzerindeki siyasi kontrolünü sağlamıştır (İnalçık, 2023: 49). Süreç içerisinde yeni kurulan bir devlet olarak Osmanlı, Balkan coğrafyasına özel bir önem atfetmiştir.

Balkanlar'ın Osmanlı açısından önemi altı nedenden ötürü öne çıkmaktadır. En başta Osmanlı'nın kuruluş ve gelişiminin hızla sürdüğü 14. ve 15. yüzyıl izlendiğinde bir Balkan İmparatorluğu olarak doğup büyüdüğü sonucuna ulaşılabilmektedir. Böyle bir durumun doğal sonucu olarak Balkan coğrafyasının güvenliği imparatorluğun güvenliği ile eşdeğer statüdedir. İkinci neden olarak Balkanlar'dan sağlanan tarım ve hayvan ürünleri devletin kalabalık kentleri, ordu ve sarayın ihtiyacını karşılamaktadır. Eflak ve Boğdan Bölgesi'nden sağlanan tahıl, bal ve et ürünleri ve Tuna Nehri'nden sağlanan balık ürünleri ihtiyaçlara verilebilecek örneklerdir. Üçüncü neden bölgede bulunan zengin kentlerin Osmanlı'ya büyük vergi geliri ve maden sağlamasıdır. Dördüncü neden Avrupa'nın teknolojik ve entelektüel yeniliklerinin Balkan coğrafyasını katederek Osmanlı'ya ulaşmasıdır. Balkanlar, Osmanlı ve Avrupa arasındaki bir köprüdür. Beşinci

neden Balkan coğrafyası üzerinde Osmanlı'nın devşirme sistemini etkin olarak kullanmasıdır. Balkanlar, Osmanlı'nın önemli asker ve devlet adamı kaynağıdır. Son neden ise Balkanlar'ın ileri karakol görevi görerek devleti Avrupa'dan gelebilecek tehditlere karşı korumasıdır (Sancaktar, 2011: 28). Tüm bu nedenlerden ötürü Osmanlı, Balkan coğrafyasını tam hakimiyet altına almaya ve bölgenin güvenliğini sağlamaya önem vermiştir. Burada devşirme sistemine bir parantez açmak gerekirse; bu sistem Osmanlı'nın öncü askeri kolu olan yeniçerilerin personel kaynağına en önemli unsuru teşkil etmektedir. Padişahın özel ordusu olan yeniçeriler başlangıçta Balkanlar'daki Hristiyan ailelerin çocuklarından seçilmektedir. Zamanla yeniçeriler askeri kanata ek olarak yönetim kadrosunda da önemli konumlara sahip olmuşlardır (Karpas, 2019: 24).

Balkanlar'ın iskân sürecinde bölgede irili ufaklı isyan hareketleri olmuşsa da (1443 İskender Bey İsyanı, Eflak ve Boğdan'daki direnişler vd.) genel itibari ile Balkanlar, Osmanlı'nın siyasi etkisi altında kalmıştır (Jelavich, 2013: 37-38). Osmanlı'nın Balkanlar hakimiyetini tesis ederken en büyük politikası "Kitlese İslâmlaşma" olmuştur. Esasen bölgenin İslâm ile tanışması Osmanlı hakimiyetinin daha öncesinde olduysa da asıl kurumsallaşmış bir İslâm kültürünün ve kitlese bir İslâmlaşmanın başlaması Osmanlı yönetiminde olmuştur. Kitlese İslâmlaşma hareketinin temelini ise Osmanlı'nın iskân politikası ile bölgeye göçleri çekmesi oluşturmuştur (Sancaktar, 2019: 3; Kayapınar ve Ayönü, 2015: 28). Bu konuya ilişkin Halil İnalçık (2023: 47), Batı Anadolu ve Balkanlar'ın Türkler tarafından istila edilmesinin göç hareketleri sayesinde olduğunu ifade etmiştir. Bu kolonizasyon yöntemi Selçuklular tarafından da geniş ölçüde kullanılan "Surgun" politikasıdır (İnalçık, 2023: 47).

Osmanlı'nın Surgun adlı iskân politikasının özü, Balkanların fethi esnasında dini kanaat önderleri ve uç beyleri ile hareket edilmesine dayanmaktadır. Dönemin birçok şeyhi ve dervîşi Osmanlı ordusu ya da uçbeyleri ile birlikte savaşırlara ve fetihlere katıldığı için elde edilen topraklarda kendi tekke ve zaviyelerini kurmalarına izin verilmiştir. Sonuçta fethedilen yerlere Anadolu'dan birçok Müslümanın getirilerek bölgeye adapte olması sağlanmıştır. Özellikle Yıldırım Bayezit döneminde Batı Anadolu Türk

Beyliklerinin ilhakı neticesinde buralardan Balkanlar'a göç ve iskanların gerçekleştiği görülmektedir (Kayapınar ve Ayönü, 2015: 28-30).

Osmanlı'nın iskân politikasının dini kanaat önderlerinden sonraki ikinci önemli unsuru olan uç beylikleri, esasen Selçuklu Dönemi'nin zorla sürülen göçbeleri ve Moğol istilasından kaçan unsurların toplandığı yeni yaşam alanlarıdır. Bu durumun benzeri Balkanlar için Osmanlı hakimiyetinde de oluşmuştur. Trakya, Makedonya ve Teselya'da Evrenos Bey serhadı, Silistre'de Mihailoğulları, Çirmen'de de Malkoçoğulları dönemin bilinen uç beylikleridir (Kayapınar ve Ayönü, 2015: 28-30). Genel olarak serhatların (uçların) iki görevi bulunmaktadır. Bu nedenler öncelikle gelecek istilaların karşılanması, sonrasında ise devamlı akınlarla düşmanın zayıf düşürülmesi ve lojistik imkanlarının bozulmasıdır. Neticede sürekli olarak zayıf tutulan düşmanın ana seferlerde bozguna uğraması kolaylaştırılmış olacaktır (İnalcık, 2023: 48). Dini kanaat önderlerine tekke ve zaviye açma serbestisine benzer olarak uç beylikleri de fethedilen bölgelerde toprak sahibi olma imtiyazına sahiptir.

Balkanlar'da Osmanlı'nın uç beylikleri genel itibari ile üç koldan yürümüştür. Balkanlar'a ilk ayak basış olan Gelibolu'ndan başlayarak birinci uç sahil-Tekfurdağı-Çorlu-İstanbul şeklinde; ikinci uç Konrudağı üzerinden Malkara-Hayrabolu-Vize şeklinde, üçüncü uç ise Merçi Vadisi'nde İpsala-Dimetoka-Edirne şeklinde oluşturulmuştur. Bu üç kollu uç sistemi fetihler ilerledikçe ve devlete yeni topraklar katıldıkça devam etmiş ve genişletilmiştir. Üç istikametli fetihler de ilerleyen süreçte Balkanlar'da sağ kol, sol kol ve orta kol sancaklarının tesis edilmesini sağlamıştır. Her yeni fetihle yeni bir göç dalgası Balkanlar'a yönlendirilmiş ve özellikle savaşçı Yörük gruplar bölgede iskân ettirilmiştir (İnalcık, 2023: 192-193). 1530-1585 yılları arasında Doğu Bulgaristan, Dobruca, Selanik ve Makedonya bölgelerine yaklaşık olarak 2360 Yörük Ocağı yerleştirilmiştir. Ocakların her biri 500 civarında nüfusa sahiptir. Özü itibariyle Türk olan ocaklar sayesinde zamanla bölgede etkin dilin de Türkçe olduğu görülmüştür (Karpat, 2019: 47). Uçların genişlemesi ile içerlerde kalan eski uç bölgelerinde kalabalık ve medeni Türk şehirleri yükselmiştir. Edirne, Filibe, Serez, Üsküp, Sofya, Silistre, Tırhala, Yenişehir ve Manastır gibi şehirler birer uç yerleşkesi ola-

rak doğup daha sonra büyük şehirler haline gelenlerden birkaçıdır (İnalcık, 2023: 192-193). Bu süreç Rumeli Beylerbeyliğinin sınırlarını da genişletmeye devam etmiştir.

İşkân ve uç politikaları sayesinde 15. yüzyıla gelindiğinde nüfusunun büyük bölümü Müslümanlardan oluşan Balkan şehirleri oluşmuştur (Kayapınar ve Ayönü, 2015: 28-30). Öyle ki Balkanlar'da Türkçe isimlere sahip köylerin türediği Osmanlı'nın 14. ve 15. yüzyıl tahrir defterlerine yansımıştır. Bunlardan bazıları; Arablu, Saruhanlı, Tatarlar, Germiyanlı, Oğulbeyi'dir (Aktepe, 1953: 304). Bu isimlerden de hareketle Osmanlı'nın Balkanları göçlerle İslâmlaştırma noktasında sadece bünyesine katmış olduğu diğer Türk beylikleri halklarını değil Tatarları da kullandıkları çıkarımı yapılabilmektedir. 15. yüzyıl ortalarına ait tahrir defterleri ise Aydın ve Paşa sancaklarında bölge nüfusunun %80-90 oranlarında Müslüman Türklerden oluştuğunu kaydetmiştir (İnalcık, 2023: 47). Daha detaylı olarak büyük kentlere bakıldığında 15. yüzyılın sonunda Üsküp, Serez, Köstendil ve Manastır'da Müslüman nüfus %60 civarındadır (Karpas, 2019: 46). 1520-1535 yılları arasındaki bazı büyük Balkan şehirlerine dair Müslüman ve diğer dinlere mensup vergiye tabi vatandaşların sayıları Tablo-1'de gösterilmiştir (Karpas, 2019: 50-51).

Tablo-1: 1520-1535 yıllarında bazı Balkan şehirlerinin dinsel nüfusu

Şehir veya Kasaba	Müslümanlar	Hristiyanlar	Yahudiler	Toplam
Edirne	3.338	522	201	4.061
Atina	11	2.286		2.297
Saraybosna	1.024			1.024
Manastır	640	171	34	845
Üsküp	630	200	12	842
Sofya	471	238		709
Selanik	1.229	989	2.645	4.863
Serez	671	357	65	1.093
Tırhala	301	343	181	825
Yenişehir	693	75		768
Niğbolu	468	775		1.343

NOT: Değerler yalnızca vergiye tabi olan haneler için alınmıştır.

Osmanlı'nın klasik toplumsal yapısı Balkanlar'da da görülmektedir. Bu klasik yapı ordu, tımar ve vakıflardan oluşmaktadır. Ordu ve tımar birbiri ile yakın ilişkide bulunan iki kurumdur. Vakıflar ise daha bağımsız bir görünüm arz etmektedir. Öncelikle tımarlar devlete gelir sağlayan topraklara verilen isimdir. Tımar arazileri, devletin sahip olduğu ancak sipahiye tahsis edilmiş topraklardır. Sipahilerin topraklar üzerinde miras bırakma gibi hakları olmamasıyla birlikte vergilerini toplama hakkı bulunmaktadır. Karşılığında sipahiler savaşlarda asker, binek hayvanı ve hayvan yemi temin etmek zorundadır (Karpat, 2019: 25). Sistemin Balkanlar'daki yansımaları da bölgenin uçlar aracılığıyla fetih sürecinde başlamıştır. Osmanlı hakimiyeti öncesindeki yerel Hristiyan derebeyleri eğer Osmanlı'ya direnmezse tımar kadrolarına alınmıştır. Bu durum da Osmanlı'nın Balkanları iskân ederken daha rahat hareket etmesine ve daha az direnişle karşılaşmasına neden olmuştur (İnalcık, 2023: 193). Vakıflar ise hayırsever bir mülk sahibinin mülkü veya elde ettiği geliri toplum ve din yararına kullanması anlamına gelmektedir (Karpat, 2019: 29).

Sürekli büyüyen Osmanlı'nın Rumeli Beylerbeyliği tarihsel olarak en geniş sınırına 1530-1540 yılları arasında ulaşmıştır. İlgili dönemde beylerbeylik, Macaristan'ın büyük kısmı, Kırım ve Kuzeybatı Romanya hariç Avrupa'daki tüm toprakların idari yönetim birimi haline gelmiştir. Yaklaşık 800 bin kilometrekarelik bir alanı kapsayan idari birim 1541'de Budin ve Bosna'nın ayrı birer beylerbeylik haline getirilmesi ile küçülmeye başlamış ve 1609 tarihine doğru ise Silistre beylerbeyliğinin kurulmasıyla küçülme devam etmiştir. Bu idari yapı Tanzimat'ın ilanına kadar devam etmiştir. Tanzimat ile birlikte Balkanlarda "sancak" isimli yeni idari yapılar kurulmuştur (Durmaz, 2014: 73). Görüldüğü üzere Osmanlı'nın idari ve toplumsal yapısındaki değişimler Balkan topraklarına da yansımış ve bölge dönüşüme uğramıştır. Ancak her halükârda Osmanlı'nın göç ve iskân politikalarını efektif olarak kullandığı Balkanlar uzun süre Osmanlı toprağı olarak kalmıştır.

Osmanlı'nın başarılı biçimde uyguladığı göç ve iskân politikası sonucunda Balkanların Müslümanlaşması sadece bölgeye getirilen halklarla

sınırlı kalmamış ve zamanla bölge halklarının da İslâm'ı benimsedikleri görülmüştür. Güncel olarak da bölgede benimsemenin devam ettiğinin görüldüğü milletler mevcuttur: Slav kökenli Boşnaklar, Arnavutlar, Makedon kökenli Torbeşler, Bulgar kökenli Pomaklar, Slav kökenli Goraniler, bir kısım Romanlar, Tatarlar ve Çerkezler olarak sayılabilmektedir. Ancak İslâmlaşma sürecinin zorla mı yoksa gönüllülük esasına mı göre olduğu konusunda literatürde tam bir fikir birliği bulunmamaktadır (Sancaktar, 2019: 4). Ancak İnalçık (2023: 194)'ın da işaret ettiği gibi Osmanlı'yla yeni tanışan dönemin Balkan Hristiyanları mezhep farklılıklarından dolayı Avrupa'daki komşuları ile sıkıntı yaşamıştır. Özellikle Katolik olan Latinler ve Macarlar Balkan coğrafyasındaki Ortodoks halktan nefret etmiş ve Katolikliğin bölgeye yayılması için şiddete başvurmuşlardır. Osmanlılar ise fetihler sonucunda bölge kültürünü tanıyıp himaye etmiş ve üzerine tımar vermiştir. Bu durum bölgede kitlesel İslâmlaşma hareketinin ve eski Hristiyan halkının Müslümanlaşmasının zorla olmadığına dair bir işarettir.

3. Milliyetçilik Akımının Balkanlara Etkisi ve Balkanlardaki Zorunlu Göçler

Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığına darbe vuran üç önemli gelişme bulunmaktadır. Bunlar (Şimşir, 2023: 25-26):

- Yunan ayaklanması ve 1821-1830 Osmanlı-Rus Savaşı
- Bulgar ayaklanması ve 1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve son olarak
- Makedonya ayaklanması ve Balkan Savaşları'dır.

Her üç gelişme de Balkanlar'daki Türk varlığına büyük bir tehdit oluşturmuş ve netice itibariyle kimi zaman toplu bir Türk katliamını kimi zaman da Anadolu topraklarına kitlesel bir göç hareketini tetiklemiştir. Gelişmelerin diğer bir önemli boyutu milliyetçi duygular ve söylemlerle ulus-devletler oluşturmaya ve bölgedeki Türk ve Müslüman unsurların zorla göçe tabi tutulmasına veya imhasına dayanmasıdır. Esasen Fransız Devrimi'nin ortaya atmış olduğu fikir akımları çerçevesinde yeni ulus-devletlerin oluşum sürecinin bünyesinde farklı etnik ve dini kimlikleri barın-

dıran tüm imparatorlukları ve devletleri etkileyeceği aşıkardır ki bu tipte bir imparatorluk olan Osmanlı da bu durumdan doğal olarak doğrudan etkilenmiştir (Özsüer, 2016: 327).

Osmanlı hakimiyeti altındaki Yunanistan diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı'nın Avrupa ile arasındaki köprülerden bir tanesidir. Haliyle sıkça kullanılan ticaret yolları Yunan coğrafyası üzerinde de bulunmaktadır. Ticari ilişkiler bölgedeki Yunan halkının Avrupa'da ortaya çıkmış olan Aydınlanma fikirleri ve bu fikirlerin en önemlilerinden biri olan milliyetçiliği öğrenmelerine neden olmuştur. Öte yandan Yunan Ayaklanması öncesinde Rusya'da yaşayan ve Yunan asıllı tüccar ve esnaflardan oluşan yeni bir sosyal sınıfın da mevcudiyeti göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bu yeni sosyal sınıf mesleki yeterliliklerini geliştirmek için Avrupa'ya giderek çeşitli eğitimler almışlardır. İlgili eğitimler esnasında Aydınlanmanın ve Fransız Devrimi'nin önemli fikir akımları ve en önemlilerinden birisi olan milliyetçilik ile de tanışmışlardır. Fikirlerin Osmanlı tebaası olan Yunan halkına iletiminin bir sac ayağı da bu sosyal sınıf sayesinde olmuştur. Zamanla Yunan kültürünün canlanmasına yönelik çeşitli vakıf okulları ve kütüphaneler de Yunan kimliğini aşlamak amacıyla kurulmaya başlanmıştır (Ntokme, 2010: 405). Bölgedeki Yunan halkın kendi farklılıklarını tanımlamakta kullandıkları bir diğer belirteç de Ortodoks Hristiyanlık'tan gelmektedir. Haliyle kilisenin Yunan milliyetçiliğinin oluşumundaki rolü yadsınamaz. Tüm anlatılanlar daha da spesifik bir ifade ile özetlenirse Osmanlı içerisinde Yunan milliyetçiliğinin canlanmasının asıl aktörleri Hristiyan Ortodoks Kilisesi, Fenerliler olarak da tanınan bir grup Osmanlı tebaası Hristiyan ve Yunanca konuşan tüccarlar ve aydınlardır (Akyay, 2020: 206).

Dönemin Yunan milliyetçiliği, özünü Yunan halkının varlığının sadece Bizans Tarihi ile sınırlı olmadıklarını keşfetmeleri ile oluşturmuş ve bu temel üzerine inşa etmiştir. Diğer Avrupa halklarının Antik Yunan kültürünü methetmeleri ile kendilerine yeni bir kimlik oluşturan Yunanlılar yeni kimliğe "Çağdaş Yunan Kimliği" atıfını yaparak eğitimsiz Yunan halkına da yeni kimliği benimsetme yoluna gitmişlerdir. Benimsetme veya hatır-

latma sürecinin ise en önemli unsuru laik ve modern bir eğitimle olmuş ve Yunan milliyetçiliği etnik kökenlere sıkı bir vurgu ile şekillendirilmiştir (Ntokme, 2010: 405). Yunan milliyetçiliğinin çizilmesinde dönemin aydınlarının rolü ön plandadır. Özellikle Rigas Feraios ve Adamantios Koranis Yunan milliyetçiliği ve bir Yunan ulus-devleti kurulması noktasında ortaya attıkları fikirlerle milliyetçi ideolojinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Rigas Feraios, sadece Yunan halkına hitap etmekle kalmamış, tüm Balkan halklarını ilgilendirecek şekilde bir anayasa taslağı dahi oluşturmuş, haritalar çizmiştir. Rigas’a göre Balkanlar ortak konfederal bir yapıya bürünecek ve yapının ana dili Yunanca olacaktır. Koranis ise dönemin Yunan halkını, medeniyetin merkezi olan Antik Yunan’ın torunları olarak ifade etmiş ve etnik temel ve güçle güçlü bir Yunan milletin oluşturulabileceğini ifade etmiştir. Koranis’e göre en doğru yol da Yunan halkının Avrupa’nın geri kalanındaki gelişmelerden kendilerini alıkoyan Osmanlı hakimiyetinden kurtarmasıdır. Bununla da kalınmayıp Bizans’tan da sıyrılmalı ve köklerden güç alınıp Yunanistan adında bir devlet kurulmalıdır (Akyay, 2020: 209-211).

Görüldüğü üzere Yunan halkı içerisinde milliyetçilik ile birlikte ulus-devlete de sahip olma düşüncesinin yeşermesi eş zamanlı olmuştur. Etnik ve ırk temelinde şekillenen Yunan milliyetçiliğinin hedefinde tek bir ideolojik söylem bulunmaktadır ki o da Yunanistan’ın Yunan halkına ait olmasıdır. Artık Yunan aydınlar göre Yunan coğrafyası üzerinde bir Türk varlığı kabul edilemez; bu nedenle Osmanlıların bölgeden def edilmesi gerekmektedir (Şimşir, 2023: 27). Milliyetçiliğin ve ulus-devlet kurma gayesinin itici gücüyle Yunanlılar 1821 senesinde Mora’da bir isyana girişmişlerdir. Bu sırada Tepedelenli Ali Paşa İsyanı ile uğraşan Osmanlı bölgedeki askeri varlığını oldukça azaltmıştır. Yunan tarafı için bu avantajla bölgedeki Türk halkı hepten savunmasız kalmış ve Mora Türklerine karşı Yunanlılar tarafından bir etnik temizlik harekâtı başlatılmıştır.

Mora katliamında asilerin dillerinden düşüremedikleri yegâne slogan “Türklere Ölüm!” dür. Bu slogan ile katliamlarına devam eden Yunanlılar, sadece Türkleri değil karşılarına çıkan Müslüman Arnavutları da katletmiş-

tir. Sağ kalanlar saklanmış, bazı yerlerde Osmanlı garnizonlarına sığınarak hayatta kalmışlardır. Katliamın boyutları o kadar yüksektir ki Tripoliça, isyandan önce otuz beş bin Arnavut ve Türkün yaşadığı bir şehirken asilere teslim olmalarının akabinde on bin Türk iki günde toptan katledilmiştir. Ege adalarına da sıçrayan isyan hareketleri neticesinde Suluca, İpsara ve Çamlıca adaları asilerin eline geçmiştir (Şimşir, 2023: 27-36; Sonyel, 1998: 113-114).

1827 yılına gelindiğindeyse Yunan isyanının sonlandırılması amacıyla Navarin koyuna Osmanlı tarafından 65 savaş gemisi ve 22 bin askerden oluşan bir filo gönderilmiştir. Aynı zamanlı İngiliz-Fransız ve Rus gemilerinden oluşan ve başlarında İngiliz Amirali Sir Edward Cordington'un bulunduğu ittifak filosu da Mora civarında beklemektedir. Görünüşte Osmanlı'yı Yunan asilere karşı harekete geçmekte caydırması beklenen bu filo korsanca bir saldırıyla Osmanlı filosunu tamamen yok etmiştir. Türk Tarihi'ne Navarin Olayı olarak geçen bu büyük katliam neticesinde Osmanlı üzerinde Avrupa Devletleri'nin baskısı artmış ve Osmanlı'nın direnmesi neticesinde Rusya 1828'de Tuna'yı geçerek Edirne'ye ilerlemiştir. Çaresiz kalan Osmanlı, yenilgiyi kabul ederek barış antlaşması imzalamış; daha sonra 1830 tarihli Londra Protokolü ile bağımsız bir Yunan Devleti kurulmasını kabul etmiştir (Şimşir, 2023: 37-40).

Böylece Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa Kıtası'na yaymış olduğu devrimci fikir akımlarından milliyetçilik Osmanlı'nın içerisindeki bir milleti de etkilemiş ve netice itibarıyla bağımsız bir ulus-devletin kurulmasına neden olmuştur. Oluşturulan Yunan ulus-devletinin ideolojik milliyetçi propagandası din ve ırk esasında oluşturulmuş ve kitlesel soykırımlarla temellendirilmiştir. Bölgedeki etnik temizlik hareketinden kaçabilenlere dair detaylı bir sayıya ulaşılmasa ve genelde zorunlu göçe tabi tutulmaktan ziyade komple yok edilme esasına dayandırılrsa da isyanın Balkanlar'da devam eden süreçte zorunlu göçlere neden olacak korku ortamını oluşturma da etken olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Osmanlı'nın yıllardır sürgün politikası ve serhatları sayesinde geliştirdiği ve bir Türk yurdu haline getirdiği Balkanlardan silinme süreci böylelikle başlamıştır.

Tam rakamlara ulaşabilmek mümkün görünmese de Mora'da 1821 yılının mart ayında 50 bin civarında Türk yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu sayı sadece bir ay içerisinde sifıra inmiştir (Sonyel, 1998: 111). Yunan ayaklanmasının başarıya ulaşması diğer Balkan milletlerini de etkilemeye başlamıştır. Milliyetçilik ve ulus-devlet kurma esasında hareketlenmeye başlayan ikinci Balkan milleti Bulgarlar olacaktır.

Osmanlı'nın milliyetçilik ve ulus-devlet fikirlerini ciddiye almaya başladığı dönem de iki milletin ayaklanması arasında olmuştur. Sırasıyla 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-u Esasi'nin bir yönü de milliyetçi fikirlerin ve ulus-devletlerin karşısında bir milliyetçilik oluşturulmasına dayanmaktadır. Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın can, mal ve ırz güvenliklerini sağlama, tüm Osmanlı halkının kanun önünde eşitliği, vergi adaletsizliklerinin giderilmesi gibi değişikliklerle anayasal bir sürecin başladığı dönemlerin milliyetçilik bağlamında değerlendirilmesinde dağılmaya başlayan devleti bir arada tutmaya çalışan fikir akımlarının ortaya atıldığı görülmektedir. Tanzimat'ın milliyetçi ruhunu oluşturan ideoloji, Genç Osmanlılar adıyla bilinen aydın Türk kesimin akımı olan Osmanlıcılık'tır. Bu fikrin özü Müslüman ve Gayrimüslim tebaa arasındaki farklılıkları eriterek tam bir yurttaşlık ve devlet sadakati gerçekleştirmek ve anayasal ve temsili bir parlamenter rejime geçmektir. Genç Osmanlılar devletin dağılma sürecinin ve Balkanlar'daki milliyetçi hareketlerin önlenmesinin tek yolunun Osmanlıcılık adlı milliyetçi akım sayesinde olabileceğini iddia etmiştir. Başarısız olan Osmanlıcılık akımının değiştirilerek Kanun-u Esasi döneminde ise bir başka milliyetçi akım olarak İslâmcılık adıyla Müslümanlığı ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu akım ise Panslavizm akımı boşa çıkararak Balkanlar'da İslâmi bir birlik kurulmasına dayanmaktadır (Unat, 2019: 27-35). En nihayetinde her iki akım da başarılı olamamış ve Balkanlar'da ikinci isyan hareketi başlamıştır.

Bulgarlar, Yunanların da izlediğine benzer bir yöntem belirleyerek Edirne Vilayeti; Filibe Sancağı, Tatarpazarcık Kasabası'na bağlı dört köyde ayaklanmışlardır. Ayaklanmada Avrupa'nın desteği göz önündedir. Çünkü ayaklanma esnasında Avrupa'da Müslüman Türklerin Hristiyan Bulgar

halkını boğazladıklarına dair bir kamuoyu yaratılmış; hatta kamuoyunun neticesinde İngiliz bürokratlarından Gladstone mitingler düzenleyerek Osmanlı'nın Avrupa'dan atılmasını şiddetle savunmuştur. Kamuoyu yaratıldıktan sonra Bulgarlara yönelik bir katliam yapıldığı bahanesiyle Rusya, Osmanlı'ya 1877'de savaş ilan etmiştir (Şimşir, 2023: 52-53). Aslında savaş ilanının Rusya'dan gelmesi de başka bir milliyetçi politika esasında gerçekleştirilmiştir: Pan-milliyetçi hareketlere örnek olarak Panslavizm politikası. Yunanlılardan farklı olarak Bulgar milliyetçiliğinin temelini atan da bu pan-milliyetçi politika olmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2020: 22).

Panslavizm, Slavların ortak geçmişini kabul ederek kültürel ve siyasal bir birlikle tek bir devlet altında toplanmasını amaç edinen bir politika-dır. İlk olarak Hırvat Yuriy Krijaniç tarafından dile getirilen bu akım Slav halkları arasında sadece Rusya'nın güçlü kaldığını bu nedenle de Rusya hakimiyetinde bir Slav birliğinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Siyasal bir akım olarak başlayan fikrin bir politikaya evrilme süreci ise 1725'te Rusya İlimler Akademisi'nin kuruluşu ve daha sonra 1755'te Moskova Üniversitesi'nin kuruluşuyla olmuştur. Açılan okullarda Slav kültürü üzerine araştırmalar yapan "Slavistik" bölümü ortaya çıkmış ve Rusya'nın Panslavizm politikasını oluşturma sürecindeki ilk basamak olan "Slavo-fil" düşüncesi buradaki bilimsel çalışmalar sayesinde temellendirilmiştir. Düşüncenin özü de Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'nın yıkılarak Rusya egemenliğinde yeni bir Slav devletinin kurulmasına dayanmaktadır. Bu nedenle Rusya, politikasını harekete geçirmek için gözünü Osmanlı tebasası Slavlardan olan Bulgarlara çevirmiştir. Panslavizm'in kavramsallaştırılmasını ise ilk kez Slovak yazar Herkel yapmıştır. Herkel'e göre büyük Slav devletinin kurulması için öncelikle kültür birliğinin sağlanması gereklidir (Bircan ve Sarıç, 2023: 14-15).

Kültür birliğini sağlama noktasında da Rusya'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde askeri ve diplomatik hazırlıklarına ek olarak önemli bir hazırlık daha yaptığı görülmektedir: Vladimir Çerkaski başkanlığında Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nın kurulması. Sadece Bulgarlar özelinde kurulan teşkilatın esas görevi ise kurulacak olan bir Bulgar devletinin sivil

teşkilatını yapılandırmaktır. Çünkü en nihayetinde Osmanlı'ya savaş açılacaktı ve bir Bulgar devleti kurulacaktı. Geri çekilme sürecinde ise yeni devletin işler bir mekanizmaya sahip olması amaçlanmıştır (Şimşir, 2023: 53).

Rusya'nın Panslavizm politikasına ek olarak Bulgar milliyetçiliğini canlandıran bir diğer etken başta ABD olmak üzere başkaca büyük devletler tarafından Osmanlı topraklarında açılan misyoner okullardır. Bunlardan en etkili olanlardan birisi American Board of Commissioners for Foreign Missions'tır (Yıldırım ve Yıldırım, 2020: 22). Boston merkezli bu kurum tarafından açılan okullarda eğitim gören Hristiyan tebaa arasında devlete bağlılığın zayıfladığı ve neticede isyan hareketlerindeki önemli liderlerin de buralardan çıktığı görülmektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2020: 22).

Bulgar milliyetçiliğinin uyanışına dair son etken ise bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kuruluşudur. Bulgaristan, Osmanlı tarafından fethedildiği dönemden itibaren dini olarak Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Kilişenin baskısı Rum olmayan tüm tebaaya olduğu gibi Bulgarlar üzerinde de oluşmuştur. Bu uzun süreçte dini ayinlerde dahi kendi dillerini kullanamayan Bulgarlar arasında kendi milli kiliselerine dair özlemin oluşma süreci başlamıştır ve neticede Stefan Bogoridi isimli Bulgar bir yurttaşın kendi arazisi üzerinde kilise yapılmasını istemesi ve Osmanlı yönetiminin buna izin vermesi özlemin son bulması sağlamıştır. 1860 yılında bir Bulgar heyeti artık Fener Rum Patrikhanesi'nin dini otoritesini tanımayacaklarını ve bağımsız Bulgar kilisesi isteklerini deklere etmiştir. Sonuçta bağımsız Bulgar Erkharslığı kuruluşu ve Bulgar milliyetçiliğinin uyanışının en önemli sac ayağı da oluşturulmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2020: 23-24). Bulgar isyanı öncesinde Tuna Vilayeti'nde bazı önemli şehirlerin nüfus dağılımı ise Tablo-2'deki gibidir (Şimşir, 2023: 54).

Tablo-2: 1878 yılı Tuna vilayeti nüfus durumu

Sancak	Bulgarlar	Bulgar Olmayanlar	Toplam
Ruşçuk	201.025	354.324	555.349
Vidin	263.000	131.600	394.600
Tırnova	188.500	112.000	300.500
Tulça	40.570	188.930	229.500
Varna	36.000	74.100	110.100
Sofya	297.500	189.000	486.500
Niş	283.500	148.100	431.600

Edirne vilayetine gelindiğindeyse nüfus durumu Bulgarlar aleyhine bir seyir izlemektedir. İslimye sancağı 100.500 Bulgar ve 186.400 Bulgar dışı unsurdan oluşurken Filibe sancağı 282.500 Bulgar’a karşı 564.600 Bulgar dışı unsurlardan oluşmaktadır. Görüldüğü üzere genel sayı ortalama yarı yarıya seyretmektedir. Sosyoekonomik duruma bakıldığında işlenebilir toprakların ve tarımın %70 civarında Türk unsurların elinde olduğu buna karşın Bulgarların çoğunlukla çobanlık yaptığı görülmektedir. Bu ortamda 26 Haziran 1877 tarihinde tarihe “93 Harbi” olarak da geçen Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Savaşın özelliği tıpkı Yunanistan kuruluşunda da olduğu gibi Türklere karşı tam bir ırk ve yok etme mücadelesi olmasıdır. Osmanlı’nın büyük yenilgisiyle sonuçlanan 93 Harbi’nde Türk halkına ait tüm mallar gasp edilmiş ve mallar Rus ordusunun ikmal ve bütünlmesi için kullanılmıştır. Ek olarak Türklere ait hayvanların Bulgarlar arasında paylaştırıldığı ve Türk gayrimenkullerine Bulgarların yerleştirildiği de gözlenmiştir. Bunun nedeninin Bulgarları kısa mesafelerde göç ettirerek Türkleri Balkanlardan atma politikasının bir basamağı olduğu aşıkardır. Hemen akabinde de son basamak olan toprak ihtilali uygulamaya konmuştur. İhtilal, yoksul Bulgar halkının toprak ağaları olan Türklerden topraklarını alarak bir bakıma tarım devrimi yapması kılıfıyla uygulanmıştır. Esasında olan ise yoksul Türk halkının birkaç dönüm arazisinin elinden alınmasıdır. Tüm uygulamaların da temelinde Türkleri bölgeden göç etmeye zorlama niyeti yatmaktadır. Göç etme kararı alamayan Türkler ise katledilerek malları gasp edilmiştir (Şimşir, 2023: 55-69). Rusya’nın 2 yıllık işgali ardından 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Barış Antlaşması imzalanmıştır. 6 Ekim 1908’e gelindiğindeyse Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Yunanistan ve Bulgaristan'ın bağımsızlıkları sonrası Balkanlar'ın siyasi bunalımı sonlanmamıştır. Bölgede etkin olarak rekabet halinde bulunan iki devletin arasındaki anlaşmazlığın temeli Makedonya olarak öne çıkmaktadır. Bu nedene ek olarak iki büyük güç olan Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında bölgedeki nüfuz mücadelesi Balkan Savaşlarını doğuran ana nedenlerden bir diğeridir (Halaçoğlu, 1994: 10). Ayastefanos Antlaşması ile Makedonya'ya da sahip olması beklenen Bulgaristan'ın Berlin Barış Antlaşması ile emeline ulaşamaması Bulgarların harekete geçmesini engellememiştir. 1893 yılında doğrudan Makedonya'yı hedef alan silahlı Bulgar çeteleri tarafından "Makedonya-Edirne Bulgar İç İhtilal Örgütü" kurulmuştur. Örgüt kuruluşu itibari ile Edirne ve Makedonya'da siyasi özerkliğin sağlanması en nihayetinde de Bulgaristan'a katılması amacıyla faaliyette bulunmuştur. Örgüt komitacılık faaliyetlerine odaklanarak daha önceki formülü aynı şekilde devam ettirmiştir. İlgili formül Türk unsurların bölgeden zorla göçe tabi tutularak Balkanların demografik durumunu Bulgarlar lehine değiştirmeye dayanmaktadır. Bu nedenle harekete geçen örgütler Makedonya ve Edirne vilayetlerinde kanlı eylemler yapmış ve 1903 Makedonya Ayaklanması olarak bilinen olay başlamıştır (Şimşir, 2023: 109-110).

Ayaklanmanın nedenini anlamak için komitenin Manastır Şubesi bildirisine bakılabilir. Bildiride açıkça Türkler düşman olarak nitelendirilmiş ve yıllarca mezalimi altında yaşadıkları bu millettan intikam vaktinin geldiği ve atalardan özür dilenebileceği ifade edilmiştir. Komite bildirisine göre Makedonya ve Edirne'nin uyanmasının vakti gelmiştir. Ama asıl vurucu nokta son cümlelerde yatmaktadır: "Kahrolsun Türkiye! Kahrolsun tiranlar! Düşmana ölüm! Yaşasın millet! Yaşasın hürriyet! ..." (Şimşir, 2023: 112-113). Görüldüğü üzere ifadede Bulgarları birleştirmek için tarihe ve bağlara değinilen kuvvetli bir ırk vurgusu bulunmaktadır. Bu ırki temel Osmanlının ve Türklerin düşman olarak ifade edilmesinden gelmekte ve Balkanlardaki Türk varlığının kıyım veya göçle temizlenmesi gerekmektedir. Kıyım ve baskıyla amacına ulaşmaya çalışan Bulgar çeteleri yine de Makedonya'yı ele geçirememiştir.

Ancak devam eden süreçte Makedonya'yı ele geçirme hedefi Balkan devletlerini bir araya getirecek ve tarih iki aşamadan oluşan Balkan Savaşları'na sahne olacaktır. İlk aşamada Osmanlı'dan pay koparmak için bir araya gelen Balkan devletleri ikinci aşamada payı bölüşemediklerinden kendi içlerinde bir savaşa tutuşacaklardır. Ancak Balkan Savaşlarının çoğu araştırmada göz önüne çıkarılamayan bir üçüncü savaşı daha bulunmaktadır. "Küçük Savaş" olarak nitelenen bu savaş ise yerli Türk halkına karşı yapılmıştır (Şimşir, 2023: 145). Düşmanca bir tutum ve ırka dayalı bir temizlik olan üçüncü savaşta zulme uğrayan ve katledilen Türklerden biraz daha şanslı olanlar zorunlu kitlesel göçlere tabi tutulmuşlar ve göçler tahmin edileceği üzere Osmanlı'nın daha içteki toprakları ve İstanbul istikametine doğru olmuştur.

Göç hareketliliği karayolu, demiryolu ve denizyolu olmak üzere üç koldan icra edilmiştir. Özellikle karayolu ile yapılan göçlerde çok büyük miktarlarda insan hareketliliği görülmektedir. Osmanlı yönetimi bu büyük göç dalgasıyla baş edebilmek için çeşitli göç noktaları oluşturmuştur. Ancak göçmen miktarı o kadar yüksektir ki göçmen toplama noktalarından biri olan Edirne Kalesi'nde kısa sürede göçmen nüfusunun 120.000'e yükselmesi kıtlık yaratmıştır. Başka bir nokta olan Selanik'te de durum benzerdir (Halaçoğlu, 1994: 30-31):

Tablo-3: Selanik'e gelen göçmen nüfusunun geldikleri iller bazından sayıları

Gelinen Bölge	Sayı	Gelinen Bölge	Sayı
Alasonya	667	Avrethisar	296
Bosna	388	Demirhisar	77
Gabrova	107	Istirumca	140
Karaferiye	57	Katrin	2.392
Kelmeriye	235	Koçana	6.805
Komanova	396	Kratova	947
Kozana	45	Köprülü	1.283
Lankaza	183	Manastır	27
Mayayalar	37	Menlik	25
Osmaniye	1.049	Palonka	95
Petric	47	Preşuva	157
Priştine	770	Radovişte	76
Serfiçe	1.031	Siroz	105
Tikveş	31	Üsküp	752
Varna	1.682	Yenice	2.499
		TOPLAM	22.421

Deniz yoluyla yapılan göçler ise sadece Osmanlı gemileri ile değil Mısır, Romanya, Avusturya, Rusya, İtalya, Belçika, İngiltere ve Yunanistan gemileriyle de yapılmıştır. Denizyolu ile yapılan göçlerde birçok rota kullanılmışsa da birkaç değer verilmesi büyüklüğüne ışık tutacaktır. Selanik Limanı'ndan yapılan İstanbul ve İzmir seferlerine ek olarak Antalya, Mersin, İskenderun ve Suriye'nin bazı limanlarına da gemilerle göçmen taşınmıştır. Öyle ki Selanik-İzmir arası tek seferde 1.200-1.500 göçmenin taşındığı bilinmektedir (Halaçoğlu, 1994: 55). Haricinde daha önce de bahsedildiği üzere demiryolu da göçmen taşımacılığında kullanılmıştır. Tüm ulaşım vasıtalarının kullanılması ile 10 Nisan 1913 tarihine kadar tahmini 200.000 göçmen yurtlarından edilmiştir (Halaçoğlu, 1994: 63).

Sonuç

Fransız Devrimi'nin fikir akımları Avrupa'da olduğu kadar çevre bölgelerde de siyasi hayatı etkilemiştir. Bu fikir akımlarından özellikle mil-

liyetçilik ve kendi kaderini tayin ilkesi modernleşme süreçleri ile birlikte bünyesinde birçok etnik unsuru barındıran imparatorluklara tehdit oluşturmuştur. Osmanlı da bünyesinde oldukça fazla etnik unsuru barındıran bir imparatorluk olarak doğrudan bu fikir akımlarından etkilenmiştir.

Balkanlar özelinde yapılan çalışmanın dikkat çektiği ilk husus milliyetçilik bağlamında Yunan tebaanın geçirmiş oldukları kimlik evrimi ve bu evrimin ortaya atmış olduğu kuvvetli ırk vurgusudur. Yunan halkı, öncesinde kendilerini Bizans'ın bir devamı olarak görme eğilimindeydiler. Ancak Antik Yunan'ın Avrupa halkları arasında tezahür etmiş olduğu hayranlığı fark eden Yunanlı aydınlar köklerin tüm Yunan halkı tarafından öğrenilmesi amacıyla faaliyetlerine başlamışlardır. Köklerde varlığını arayan bu anlayışa göre Yunanistan yaratılmalı ve yaratılan Yunanistan saf ve öz olmalıdır. Bu temeller üzerine inşa edilen ırk vurgulu milliyetçilik, bölgede yaşayan Türklere müsamaha gösterememiş ve etnik bir temizliğe girişmiştir. Kurtulanlara ve bölgeden göç etmek zorunda bırakılanlara dair net bir sayı bulunmasa da Mora'da Türk varlığı tamamen silinerek gaye başarıya ulaştırılmıştır.

Bu sırada Fransız Devrimi fikir akımlarını ve bu akımlardan milliyetçiliğin gücünü fark eden Osmanlı yönetimi Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Kanun-u Esasi ilanlarını izleyen bir süreçle bir Osmanlı milleti yaratma ve kapsayıcı bir üst kimlikle tersine milliyetçiliği oluşturarak imparatorluğun çözülmesini engellemeye çalışmıştır. Başarılı olamayan denemeler akabinde tıpkı Yunan halkı gibi Bulgarların da isyana girişmesiyle sonlanacaktır. Bulgarların milliyetçiliği de ırk vurgusuna dayanması noktasında Yunan milliyetçiliğine benzerdir. Ancak burada Bulgar milliyetçiliğinin gelişiminde bağımsız kiliseye sahip olunmasına ve dinin de önemli rol oynadığına değinilmelidir (Halaçoğlu, 1994: 41). Bulgarlar, isyan esnasında bölgedeki Türk halkının zorunlu göçe tabi tutularak mallarının gasp edilmesine odaklanmıştır. Göç kararı vermeyenler ise yine katliama uğramışlardır.

Balkanlardaki son büyük darbe ise Balkan Savaşları sırasında olmuştur. Savaşların üçüncü boyutu olan Küçük Savaş, yine Türk halkının yerinden,

yurdundan edilmesine odaklanmıştır (Şimşir, 2023: 146). Balkan Savaşları ile son noktasına ulaşan zorunlu göçler büyük miktarda insan hareketliliğine neden olmuştur.

Kedourie'in de ifade ettiği gibi milliyetçilik ve kendi kaderini tayin ilkesi güçlü düşünce akımlarıdır. İlgili fikir akımlarının teritoryal bağlara yaptığı vurgu da önemlidir. Çünkü bir millettten bahsedilmesi için belirli bir bölgede yaşayan insan topluluğunun varlığı gereklidir. Balkanlarda oluşan durum da bu temel esasında şekillenmiş ve bir Yunan ve Bulgar milletin belirli bir bölge ile özdeşleşmesi sağlanmıştır. Göçler ise bu özdeşleşmenin aracı olmuştur. Osmanlının oluşturmaya çalıştığı Osmanlı milleti fikri durumu tersine çevirmeye yetmemiştir. Tüm bu yönleriyle kendi kaderini tayin ilkesi, millet ve milliyetçilik fikirlerinin cereyanı Balkanlar özelinde Kedourie'yi haklı çıkarmaktadır. Daha çok ırki vurgularla oluşturulan Balkan milletlerinin milliyetçiliği katliamlara varmış ve farklı unsurları tamamen dışlamıştır. Bu düşmanca tutum karşısında yaşam hakları gasp edilen Türk halkları zorunlu olarak Balkanlar'dan Anadolu'ya büyük kitlesel göçler gerçekleştirmişlerdir.

Göç olgusu özelinde incelendiğinde Lee'nin de ortaya koymuş olduğu merkez bölge, hedef bölge, karşılaşılan engeller ve kişisel faktörler Balkanlarda tamamen oluşmuştur. Merkez bölgede yaşam garantisi kalmayan Türk halkı, hedef bölge olan ve soydaşlarının yoğun yaşadığı Anadolu coğrafyasına göç etmişlerdir. Göç hareketinde karşılaşılan engeller veya kişisel faktörler göç kararının engellenmesine neden olmamıştır. Netice itibari ile siyasi bir akım olan milliyetçilik Balkanlarda zorunlu kitlesel göçlere neden olmuş ve Balkanlardaki Türk varlığı büyük ölçüde silinmiştir.

Çalışmanın tezi açısından değerlendirildiğinde Balkanlarda oluşan milliyetçi hareketlerin yıkıcı geliştiği ve bölgedeki Türk varlığına tahammülsüz olduğu ve aynı şekilde soykırımdan kaçabilenlerin ise zorunlu göç kararı verdikleri sayısal verilerle gösterilmiştir. Nihayetinde milliyetçilik, yıkıcı geliştiği takdirde göçlere neden olabilecek bir olgudur.

Kaynakça

- İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi. (Mayıs-Temmuz 2011). *Die Gaste*. s.1.
- Abadan Unat, Nermin (2002). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa, (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aktepe, M.Münir (1953), “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskanına Dair”, *Türkiye Mecmuası*, S.10, ss. 299-312.
- Akyay, Bülent (2020). “Yunan Milliyetçiliği”. İçinde “Milliyetçiliğin Coğrafyaları-II”, Der. Yusuf Ziya Bölükbaşı. ss. 199-260. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Bircan, Busenur ve Zariç, Sami (2023). Panislavizm ve Turancılık Akımının Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Akademik Birlik Dergisi*, C.6, S. Özel Sayı, ss. 13-22.
- Durmaz, Edip (2014). Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi ve İdari Bir Terim Olarak “Rumeli” (12.-19. Yüzyıllarda). *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, C. 4, S. 1, ss. 68-75.
- Halaçoğlu, Ahmet (1994). Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913), (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Heywood, Andrew (2022). *Siyaset*. Çev. Nasuh Uslu. Ankara: Felix Kitap Yayınları.
- İnalcık, Halil (2023). Osmanlılar: Fütihat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler, (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jelavich, Barbara (2013). Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar. Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2019). Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus. (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayapınar, Levent ve Ayönü, Yusuf (2015). 14. ve 15. Yüzyıllarda Anadolu’ya ve Balkanlar’a Türklerin Göçü. İçinde “Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler”, Der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya. ss. 17-34. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kedourie, Elie (1971). Avrupa'da Milliyetçilik. Çev. M. Haluk Timurtaş. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Lee, Everett S. (1966). A Theory of Migration. Population Association of America, Vol. 3, No. 1, pp. 47-57.

Ntokme, Outkou Kirli (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 46, ss. 401-424.

Özkırmı, Umut (2009). Milliyetçilik: Eleştirel Bir Bakış. (3. Baskı). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Özsüer, Esra (2016). 19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. Türkiye Mecmuası, C. 26, S. 2, ss. 325-344.

Özyakışır, Deniz (2013). Göç Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama. (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Ravenstein, Ernst Georg (1885). The Laws of Migration. Journal of Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2, pp. 167-235.

Sancaktar, Caner (2011). Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, C. 2 S. 2, ss. 27-47.

Sancaktar, Caner (2019). Balkanlar'da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, C. 5, S. 1, ss. 1-21.

Saygılı, Rukiye (2020). Millet. İçinde "Milliyetçilik" Der. Tefik Erdem. ss. 13-27. Antalya: Otorite Yayınları.

Smith, Anthony D. (2013). Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Atıf Yayınları.

Sonyel, Salahi R. (1998). Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler? Belleten, C. 62 S. 233, ss. 107-120.

Şimşir, Bilal N. (2023). Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri: Kırımlar-Kıyımlar-Göçler 1821-1913. (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Unat, Kadri (2019). On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi. İçinde “Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi”. Der. Temuçin Faik Ertan. ss. 17-36. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.

Yalçın, Cemal (2004). Göç Sosyolojisi. (1. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.

Yıldırım, Fatma Rodoplu ve Yıldırım, Bülent (2020). Bulgar Milliyetçiliği. İçinde “Milliyetçiliğin Coğrafyaları-II”, Der. Yusuf Ziya Bölükbaşı. ss. 21-66. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, Nihat (2020a). Johann Gottlieb Fichte. İçinde “Milliyetçilik” Der. Tefvik Erdem. ss. 237-239. Antalya: Otorite Yayınları.

Yılmaz, Nihat (2020b). Johann Gottfried Herder. İçinde “Milliyetçilik” Der. Tefvik Erdem. ss. 240-243. Antalya: Otorite Yayınları.

Extended Summary

Nationalism is one of the issues on which there is no consensus within the discipline of Political Science. Although various opinions can be put forward regarding this situation, the main factor comes from the lack of a clear consensus on the formation time of the nation and nationalism. While some theoretical studies describe nationalism as completely ancient, some studies see it only as a product of modern times. A third view, which is in the middle of these two views, refers to the ethnic foundations of nations and argues that nationalism is completely modern. In addition to this different periodization of nationalism, another problem is that some concepts closely related to nationalism create a serious inflation of concepts. For all these reasons, nationalism cannot be fully explained. However, in any case, the power of the ideas of the French Revolution, which is one of the most important developments in the formation of the ideas of the nation-state at the point of manifestation of nationalist feelings and these feelings as a political unit, cannot be denied.

The principle of self-determination and nationalist ideas introduced by the French Revolution put periodic great empires that included many ethnic elements into difficulties. The Ottoman Empire, one of these empires, experienced one of its greatest troubles in the Balkans. Turks, who settled the Balkans through migration throughout history, either disappeared completely or decided to emigrate as a result of the mass genocide of their extremist Greek and Bulgarian neighbors, who based their nationalist feelings on race and religion.

The phenomenon of immigration, just like nationalism, is one of the concepts that is difficult to explain completely. The first problem in explaining migration conceptually comes from finding the root cause of migration. The first theoretical study at this point is Georg Ravenstein's work called "The Laws of Migration". This study is important because it is the first theoretical explanation to explain migration. However, Ravenstein has been criticized for developing a theory that deals with migration only for economic reasons. Undoubtedly, this theory has offered a wide range of

readings in explaining internal migration in the UK. However, migration is not a phenomenon that can be explained solely on economic grounds. In some cases, the phenomenon of migration may develop optionally or compulsorily as a result of political developments. For this reason, the push-pull theory developed by Everett S. Lee is more comprehensive as it explains the phenomenon of migration, including economic reasons.

A detailed explanation of these theories of migration and nationalism is presented in the first part of the study. The purpose of this chapter is to make the ideas put forward in the following chapters more understandable. Then, in the second part, the process of the Balkan geography becoming a Turkish homeland is explained. Here, the study is enriched by including important historical events from a historical point of view. To briefly express the process of Turkification of the Balkans, Mass Islamization is the basic dynamic of this period. The essence of this dynamic is the settlement of the conquered places through migrations. The Ottomans used two basic elements to ensure this political migration movement. The first element is the chaplains who participated in the conquests. The reason why these chaplains participated in the conquests was that they were allowed to open their own religious institutions and schools in the conquered territories. In this way, it was aimed to spread Islamic culture in the Balkans. The second element is the direct warrior serhat beys. These beys also raided the Balkans from three branches and owned land in every conquered region. The continuous progress of these two elements made the Balkans ostensibly Ottoman territory. However, it will be through mass migrations that the land will essentially become a Turkish homeland. During the period when the Ottomans conquered the Balkans, they also conquered the old Anatolian Turkish principalities and incorporated them, so they grew in terms of Turkish population. This growing population was diverted to the conquered Balkan lands, and various Turkish villages and towns were established in the Balkans. This settlement and migration policy, which has been going on since the Seljuks, is called “Surgun”. With this policy, the Ottomans continued their conquests in the Balkans on the one hand and shifted their serhats forward, and on the other hand, the advancing lands

created large Turkish cities rising behind. In a way, the Ottomans were born and raised as a Balkan country. An important feature of this conquest process is that the Ottomans did not impose any restrictions on the local people and ensured their safety of life and property. So much so that it is seen that the local rulers who surrendered were included in the *Timar*, the most important military and economic system of the Ottoman Empire.

In the third chapter, the response of nationalist movements among the Balkan people and the forced migrations caused by this response are explained. Due to its location, the Balkans are the bridge between Europe and the Ottoman Empire. It cannot be expected that this bridge will not be affected by the French Revolution intellectual movements that emerged in Europe. However, nationalism cannot be ignited only by geographical location. In order for this to happen, intellectuals are needed to guide the people and instill in them the awareness that they are a nation. For the Greek people, these intellectuals were generally tradesmen and merchants who received vocational training in Russia and other merchants who learned Greek in Europe. As these elements, who were in exchange with Europe, saw the admiration for the democratic ideas and progressive political views of the Ancient Greek civilization, they developed a racist attitude that had its roots in Ancient Greece and instilled this attitude in the public. As a result, racist Greek nationalism, which wanted to get rid of both Byzantium and the Ottomans and return to its roots, started a major rebellion in the Peloponnese and wiped out the Turkish presence in the region in a short time. Although the Ottomans tried to stop this situation, they were confronted by the great powers of Europe and as a result, independent Greece was established.

Wanting to take precautions against nationalist movements in the Balkans, the Ottoman Empire first tried to create an Ottoman people through various constitutional movements and developed the Ottomanism movement. When this movement was inadequate, another religion-based movement, Islamism, was developed. However, both movements were not successful in the Balkans and the Bulgarians started a rebellion similar to

the Greeks. The development of Bulgarian nationalism was also observed here. Bulgarian nationalism progressed mostly under the guidance of Russia, as it was a Slavic tribe. In particular, the policy of Pan-Slavism was reciprocated by the Bulgarians, and with Russian support, they first had their own national church and eventually established an independent state. In this process, the Turkish people in the region were deprived of their property within the scope of land reform and were pressured to leave the region. Those who could not decide to migrate again experienced great massacres.

The last major event in the Balkans started in Macedonia, but this time the Ottoman Empire was able to suppress this rebellion because it did not have the support of the great powers. In the ongoing process, the Balkan nations united and first declared war on the Ottoman Empire, and in the ongoing process, they fought each other in disputes arising from land distribution. These two processes, known as the Balkan Wars, also have a third dimension. This process, called the Little War, was waged against the Turkish people in order to end the Turkish presence in the region and triggered the largest wave of migration in the Balkans. The Turks, who had no life safety in the Balkan geography, were driven in large numbers towards the Anatolian geography, where their kinsmen were, by trying every means they could find, including railway, land route and seaway. It is estimated that 200.000 Turks came to Anatolia during the Balkan Wars. When the people who came during the previous rebellions are included, it is obvious that there is a very large migration movement.

The Balkans example is important as it shows how a political phenomenon can take shape and become dangerous in the context of nationalism. Nationalism can cause great destruction and genocide when it is based on racial foundations and does not take a liberal stance that covers differences. If this racial basis is considered on a regional basis, it causes mass migrations in the best case.